

ידיים חפשיות – נתן אלתרמן

1

המיסמך שברצוני לעמוד עליו כאן ראה אור לפני שבועיים והוא שיחת-ראיון של מזכ"ל מפלגת-העבודה, פנחס ספיר, עם המשורר חיים גורי.

לפני-כן פירסם גורי ב"למרחב" שיחה עם משה דיין ושיחה עם יגאל אלון, ואם הוא ראוי לתודת הציבור על שתי שיחות אלו, שהיכו הדים וסייעו לליבונם של עיקרים, הרי מגיעה לו תודה כפולה ומכופלת על שיחה שלישית זו, שכן יש בה לא רק בירור מאלף, אלא יש בה עוד משהו. כאן, ככל שאתה מוסיף וקורא בדברים, הולכת ונחשפת לפניך, כמו בלי כוונה, כמאליה, איזו מהות מיוחדת ולא צפויה, איזו מנטאליות שאולי ניחשת טיבה, אך רק עכשיו היא מתגלה לפניך במלוא ממדיה ומשמעותה.

כל אותה שיחת-ראיון היא מיסמך נדיר מצד הצביון והאופי.

2

השיחה נסבה, כאמור, על בעיות הזמן הידועות, ועמדתו של פנחס ספיר לגביהן אינה חדשה וכבר באה לידי ביטוי בכמה וכמה הזדמנויות בזמן האחרון. הוא נגד "אינטגרציה", נגד "סיפוח"-מוסווה, נגד מעשי התנחלות במקומות שעודם שנויים במחלוקת, וכדומה.

לשבחו ייאמר, כי גם בהזדמנויות קודמות וגם בשיחה זו שלו עם חיים גורי אין אנו מוצאים בדבריו כמה וכמה נימוקים שבעלי המונופול על הצו המוסרי ועל השלום דוחקים מפניהם את העובדות ואת המוסר ואולי גם את השלום.

אין אנו מוצאים בדבריו גם את שוועת ה"אוי לי" של אלה אשר עיניהם נפקחו פתאום לראות את "הכליון המוסרי" הצפוי לעם היהודי מהגשמת הציונות.

נימוקיו של פנחס ספיר הם אחרים, הם כביכול מעולם המעשה. אך דווקא הללו מצטרפים למסכת דמיונית, שגם אם שיערת מציאותה, אתה עומד תוהה עליה כעל חזיון שאין לו אח.

אחד העיקרים ב"אני מאמין" זה של פנחס ספיר הוא הצו להימנע ויהי מה מכל דבר העשוי "לקשור את ידינו".

ציווי זה חוזר ונשנה כמה פעמים ואתה חש כי זהו ביטוי של יצר חירות שאין לדכאו. הדברים אמורים, כמובן, לגבי התנחלות ב"שטחים".

לאחר שגורי שואל אותו, למשל על יחסו לתכנית אלון, מוסיף פנחס ספיר:

"לא אתנגד לשנים שלושה ישובים במסגרת הנח"ל, מבלי להפוך את זה לענין פוליטי. אני נגד כל דבר שיקשור את ידינו. אני נגד ששה ישובים שם וברפיח ששה. אני נגד זה. כאשר נשב על-יד שולחן נקבע את הגבול לפי צרכי בטחוננו. אני נגד קשירת ידים"

אגב, ככל שהאופק הפוליטי של בעל הדברים הללו הולך ונגול במשך השיחה, כך הולך ומתברר לך כי העצם המציאותי האחד באופק זה, העצם הבולט והברור ביותר, הוא השולחן שאליו אנו עתידים לשבת למשא-ומתן עם הערבים. לפי רהיט זה נקבעים הדברים החותכים גורל, אך כיוון ששולחן זה, על אף היותו איתן ובל-ימוט, הוא רהיט נייד, העשוי לעמוד בכל מקום, הרי עלינו להתהלך על בהונות, ואפילו להימנע בכלל מלפסוע פסיעה כלשהי, שמא נימצא פתאום דוחקים רגלי השולחן.

בנוסח מאיר-עינים באה עמדה זו לידי ביטוי בדבריו של ספיר על תכנית דיין:

"להקים ארבע ערים ליד חברון ורמאללה ובית-אל וג'נין זה שגעון. זה קושר לך את הידים. ואם יאמרו לך אחר-כך שלום-אמת, אתה תקום ותפנה? זה לא ילך. כי כבר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו".

וכשחיים גורי שואל מה ענין נהרות-בבל לכאן, מסביר ספיר כי הוא ביקש לומר ש"מתקשרים למקום ויהודים שמתישבים באיזה מקום אינם זזים ממנו, ואתה מסבך את עצמך ללא מוצא".

דומה כי בנקודה זו אין אולי צורך להסביר באריכות שאפילו גדולי הסאטיריקנים שהיו מעולם לא היו מצליחים לעקם יותר מזה את עקרון-היסוד של כל הווייתנו כאן. דומה כי אין צורך לפרש לקורא כמה חפשיים ולא "קשורי ידים" היינו כיום אילו קם, למשל, בימי הספר הלבן הבריטי, ענק-מעשה כפנחס ספיר, והיה מלמד אותנו להבין כי אם נבצע תכנית עליית 11 הנקודות לנגב, בשנת 1946, לפני סיום המחלוקת שבינינו ובין הבריטים, עשויים היהודים להתקשר, חלילה, למקום ולסרב לזוז, ובסופו של דבר נהיה עומדים ב"סבך ללא מוצא", כשהנגב היא בידינו הקשורות בו, אוי לעינים שכך רואות.

האמת היא כי אותו עיקר של "ידיים חפשיות" שספיר גורס, מנוגד לכל שרשי תוכנו וטיבו של הזמן שאנו חיים בו, לכל חובותיו ומצוות קיום שלו.

כל שאיפת הציונות ל"חיי חופש, חיי דרור" באה מתוך הידיעה שרק בדרך זו אפשר יהיה לקשור את העם אל חובות ההווה ואל עברו ועתידו, לתת בידי העם את גורלו, כלומר לתת עליו כבלי חיים אמיתיים, לשלול ממנו את כל אלף הברירות של חירות הכליון.

דברים אלה שספיר רואה בהם כיום כבילת ידיים, היו לא כבלים, אלא שרירים להווייתנו כאן, שרירים ועורקי-חיות וכנפים שהעבירונו על פני תהומות.

תחושה זו שהידיים אינן חופשיות, שהן קשורות, תחושה זו היא המחזיקה עדיין את העם היהודי באחדותו, תחושה זו היא שהביאה, למשל, בשבוע זה לישראל את היהודי הצרפתי, מייסד מפעל המנועים בבית-שמש, מפעל אשר כללי-החופש אומרים, לכאורה, שמוטב היה לבעליו להימנע ממנו מחשש קשירת ידיים.

ידיים חפשיות ממעשי התנחלות, פירושן כיום לא ידיים חפשיות מאזיקים, אלא ידיים המשתחררות מאחיזה הכרחית על פי תהום.

ודומה שגם בלי להפליג בפרוגנוזות לגבי השולחן שבאופק, אשר ההתנחלות הזאת עשויה אולי להעמידו לפחות בשתי רגלים על אדמה עברית, גם בלי להפליג בפרוגנוזות, דיינו אם נביא לעניין זה מלים ספורות של הרמטכ"ל, שנתפרסמו ביום בו פורסמה השיחה עם פנחס ספיר, ב-3 בינואר.

השאלה שנשאל הרמטכ"ל:

האם ההתנחלות בשטחים תורמת תרומה בטחונית?

התשובה

אנו בעד התנחלות בשטחים. היא תורמת תרומה מיידית לבטחון. יש פאטרולים ומארכים, ואז ברור שקטע נוסף של החזית "מכוסה".

אך לא רק השולחן מאכלס את האופק הפוליטי של פנחס ספיר. מפעם לפעם מתנשאות שם מעשיות של התנבאות לעתיד, וכל כולן ענינן אחד בלבד: הריבוי הערבי. "תוך כמה זמן, ואני אינני רוצה בזאת, יהיה 45 ח"כים ערבים". ועוד לפני-כן: "הם יבחרו לכנסת וכל רוח לא מצויה תהיה לסערה, אבל לפני סערה בחוץ תהיה התפוצצות בפנים. הם 'ידביקו' גם את 300 אלף הערבים" שבגבולות הקודמים.

שעה שאני שומעים חזיונות-עתיד בטוחים אלה, שאין בהם אפילו רמז לעליה יהודית ולשום אפשרויות-ביניים אחרות, ראוי לשים אל לב שהשלום אין לו כמעט שום תפקיד בחזיונות הללו ואין

הוא תופס בהם מקום, אלא במידה שבשמם עלינו לוותר ולהימנע כיום מכל מעשה של התחזקות, רק מפני שהוא עשוי להפריע לשיחות העתידות, שעוד אינן נראות אפילו בטלסקופ. אתה שומע טון של אדם מפוכח הרואה מאניפולאציות של הרפתקנים שאינם יודעים מה הם סחים ומה הם עושים, טון של אדר שקובע כי "היום יש לנו שבעה חברי כנסת ערביים ואני קצת עוסק בבחירות ויודע איך מסדרים זאת ואינני רוצה כרגע לגעת בכך".

וכמו מבלי משים מתבקש כאן המשך:

"אני קצת עוסק בבחירות ויודע איך מסדרים זאת", ולכן הפסיקו מדיבורים של שטות והניחו לי לקבוע את גורל העם והמדינה.

שכן מהי סוף-סוף כל ארץ-ישראל זו, מדינת ישראל זו?

"אנחנו ארץ עניה, ארץ דלה, שבה נערכים סקאנדאלים סביב מי ביוב. אנחנו שמחים שמיפלס-המים עולה בעשרה סנטימטרים בכנרת. אינני יודע כמה יעלה לנו קוב מים מותפלים, חצי לירה או לירה. אז אני צריך עוד חתיכת הר שיושבים שם ערבים המסתכלים עלינו בשנאה ובקנאה?"

פיסקה זו הבאתי לא בשל אותו ביטוי בענין "חתיכת הר". לא כל פליטת-פה צריכה להרגיז ולהרעיש, אף כי ספק הוא אם כיום אפשר בכלל לכנות כך בעברית את השטחים העלובים הללו, אשר על אף היותם צרה צרורה יש להם בכל-זאת שמות עבריים בעלי ערך מסויים, כגון שומרון ויהודה ואפרים וכדומה. איני עומד גם על חוסר-השחר שבמתן כינוי לחתיכת הר שהיא צורך בטחוני ראשון במעלה, לדעת מומחים מסויימים של "עסקו קצת בבחירות", אך בכל-זאת דעתם ראויה להישמע.

אני מביא זאת לענין אחר לגמרי, ואיני בא להתווכח כאן על ה"שטחים". פיסקה זו חשובה לא מחמת יחסו של ספיר ל"שטחים" השנויים במחלוקת, אלא דווקא מחמת הדרך שבה מוצגים כאן השטחים שבגבולות הנוכחיים. תמונה זו של סקאנדאלים של מי-ביוב ושל לירה או חצי לירה קוב מים, היא לכאורה התחשבות ריאליסטית בפרטים, אשר אך איוולת היא לערער על כוחם וחשיבותם. אלא שלאמיתו של דבר לא האדרת פרטי יומיום יש כאן, אלא טשטושם וערבובם לתמצית כבירה של טריוויאליות, לכללות אחת דביקה, היפוכה של הגישה המפורטת והמפוכחת.

בתוך גימוד ענקי זה מתנשאת כמישען ותקווה דמותו של הכלכלן הטרוד, העמוס, זה ש"אין לו פנאי" משום שהוא "חייב להשיג כסף כדי שיהיה במה לשלם בעד לחם ובעת הפאנטומים ובעד חינוך תיכון", ותוך כדי כך מגדיר הוא גם את עצמו כ"שנורר", שלא תהא, חלילה, פירצה במימרח הטריוויאלי הזה, המכסה על הכל.

רבים רואים בספיר את סמל איש המעשה, רב-הכוח ורב-העמל, כפי שמושג זה התגלם בתולדות בנין-הארץ.

אך אותם אנשי-מעשה גדולים, אשר יד להם בחזיון החיוני, היסודי, המופלא של הבנין וההתישבות, קורצו מחומר אחר לחלוטין. נציגיהם כיום אינם מסוגו של ספיר. לא מחומר זה קורצו גם אותם ראשונים אשר שרידיהם עודם מתהלכים בינינו. אם, אנשי המעשה "שפעמים היה נדמה כי הם נבדלים ממורי ההלכה, שבין "אבות התנועה", לא במיעוט דמיון ובמיעוט השראה, אלא דווקא בנוסף נוסף של דמיון, של כושר המראה, שהיה מתמזג מיזוג מיוחד עם כשרון-מעשה כביר. כך היה אחד המובהקים שהלך לפני ימים מספר לעולמו. הלל דן, מן העזים והמקוריים שבין הבונים, אשר כל ישותו היתה תנופה והעזה והתפרצות יחד עם עמידה איתנה ומפוכחת. כך גם הדור הצעיר יותר, אשר אחד מהם, ידיד מופלא, מרדכי קריצ'מן, "מיטיה", איש אפיקים, נספה לפני שנתיים על משמרתו באפריקה. הפרטים לא חצצו בינו ובין הכללות הרחבה והחופשית ולא מנעו בעדו מלהיות כוח נדיר ועז בשדה המעשה המחדש והבנין הצופה עתידות.

גם הם היו נגד קשירת ידיים. גם הם דרשו ידיים חופשיות. אך כמה שונה חופש זה שלהם מן התחליף המעוות שפנחס ספיר דוגל בו.

מנטאליזת זו שלו, כפי שהיא מתגלית בשיחה שתמציתה הבאנו, היא דבר המנוגד ביסודו לכל הנעשה והצריך להיעשות בארץ. הוא מנוגד למניעים והוא מנוגד לתכלית. חופש זה שספיר שוחר אותו הוא למעשה סכנת כבלים לעתיד היהודי, וכשאתה רואה שדווקא הוא עומד בראש הכוח הקובע כיום במדינה, אתה מהרהר כי מבחינה עיקרית עשויה תפיסה כזאת להיות קשה לישראל יותר מן האמבארגו של דה-גול, כי סכנת ה"הסדר" שהיא עשויה לגרום אינה פחותה מזו של ההסדר הכפוי, המאיים מבחוץ, שכן בדרך כזאת אנו כופים על הבאות את החזון המעורער והחולני הזה, המתכסה במסווה של כוח ושל מעשיות בריאה.